

ШАНАВАЦЬ ЗДАБЫТАЕ, ПАМЯТАЦЬ, КАБ НЕ ПАЎТАРЫЛАСЯ

АДЛЮСТРАВАННЕ ТЭМЫ ВЯЛІКАЙ АЙЧЫННАЙ ВАЙНЫ Ё ПЕРАДАЧАХ БЕЛАРУСКАГА РАДЫЁ

Заканчэнне. Пачатак у № 11.

Яшчэ адным выдатным летапісцам вайны ў літаратурна-мастацкім радыёвяшчанні стаў І. Навуменка. Да яго твораў у якасці сцэнарыя для радыёпастаноўкі звярнуліся ў 1964 г., калі запісалі твор “Сасна пры дарозе” [11]. Праз год з’явіліся спектакль “Ці правы Дон-Кіхот” па аповесці “Бульба” І. Навуменкі і інсцэніроўка М. Мартынюка паводле апавядання “Трымценне дубовага лісця”. У 1966 г. слухачы Беларускага радыё пачулі інсцэніраванае апавяданне “Рэйкі”. Радыёфонды дапоўніў спектакль 1983 г. “Таполі нашага юнацтва” паводле апавядання “Сямнаццатай вясной” у пастаноўцы рэжысёра І. Лапцінскага. У невялікім аўдыятворы гаворка ідзе пра маладых беларусаў, на долю якіх выпала перажыць ваенныя падзеі. Адным з найлепшых запісаў паводле твораў І. Навуменкі стала пастаноўка 1986 г. “Першыя канікулы”. У яе аснову пакладзена аповесць “Вайна каля Цітавай копанкі”, дзе расказваецца пра летні адпачынак дзяцей і станаўленне іх характараў напярэдадні Вялікай Айчыннай вайны. У пачатку 1990-х гг. Беларускае радыё звярнулася да малых форм літаратурнай дзейнасці І. Навуменкі: апавяданне “Пыл” у 1990 г. прачытаў П. Дубашынскі, у 1991 г. А. Падабед агучыў перад мікрафонам апавяданне “Звяга”, І. Лапцінскі ў 1992 г. папрацаваў над апавяданнем “Дрэвы над вадой” [11].

1990-я гады на радыё, як і ў жыцці краіны ў цэлым, сталі перыядам змен і пошукаў. Беларускае радыё адыходзіла ад традыцый савецкага вяшчання: змяняўся фармат, спыніў функцыянаванне так званы інстытут дыктараў (да мікрафонаў прамога эфіру селі журналісты і рэдактары), галоўнае месца ў эфіры занялі палітычныя, сацыяльныя перадачы і перадачы забаўляльнага характару. Этап пошуку найбольш “правільнай” мадэлі працы, сугучнай часу і запытам слухачоў, працягваўся да пачатку 2000-х гг. Літаратурна-мастацкае вяшчанне за гэты тэрмін было скарачана да мінімуму. Да тэмы вайны звярталіся хіба што ў спецыяльных праектах да юбілейных датаў. Пра гэты перыяд цяжка пісаць больш канкрэтна з-за адсутнасці матэрыялу, адпаведна, тэма вайны ў радыёэфіры 1990 – пачатку 2000-х гг. застаецца адкрытай для дэталёвага навуковага вывучэння.

Вядома, што эфір Першага нацыянальнага канала Беларускага радыё пастаянна будаваўся

па прынцыпе разнажанравай палітры для ўсіх узроставых катэгорый слухачоў. Тэма гераічнай мінуўшчыны з аповедаў пра яе герояў, сведак вайны і найбольш важныя для гісторыі краіны падзеі гучна заяўляецца ў юбілейныя для Перамогі гады. Напрыклад, у 2009 г. да 65-годдзя вызвалення Беларусі ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў на Першым нацыянальным канале выхадзілі тэматычныя перадачы з удзелам ветэранаў, моладзі, прадстаўнікоў грамадскіх арганізацый. Да 65-годдзя Вялікай Перамогі ў 2010 г. галоўная радыёхваля краіны правяла шэраг радыёмастоў з радыёкампаніямі Украіны і Расіі. Радыёэфір звязаў тады гарады-героі Мінск, Маскву, Санкт-Пецярбург, Валгаград, Кіеў, даў магчымасць сустрэцца праз гады і адлегласці аднапалчанам, узгадаць франтавыя падзеі і наноў перажыць эмоцыі доўгачаканага дня Перамогі. Удзельнікамі радыёмоста “Гарады-героі. Мінск – Кіеў” былі ветэран Вялікай Айчыннай вайны, заслужаны ваенны лётчык СССР, генерал-маёр авіяцыі А. Шацкі, які гераічна змагаўся ў небе Украіны, былы марак-падводнік В. Клюй, радыст-франтавік В. Запарожац, украінец, які ўдзельнічаў у вызваленні Беларусі, і іншыя [7].

Падобныя радыёмасты ладзіліся і сёлета. У красавіку – маі 2015 г. прайшлі “Радыёсустрэчы баявых сяброў”, арганізаваныя Першым нацыянальным каналам Беларускага радыё і тэлерадыёкампаніямі СНД. У радыёэфіры краін Садружнасці выходзілі сумесныя тэматычныя перадачы пра дзейнасць ветэранскіх арганізацый, мерапрыемствы з удзелам прадстаўнікоў грамадскіх арганізацый розных краін. Беларускі бок прадстаўлялі перадачы “Беларусь – Расія” і “Беларускі шлях” [9].

Данесці да слухача-сучасніка, найперш маладога пакалення, трагічныя старонкі перажытай гісторыі, а таксама важнасць для Беларусі і свету падзей 1944 і 1945 гг. заклікана перадача “Эпізоды Вялікай вайны”. Публіцыстычная праграма заслужанага журналіста Беларусі В. Стэльмах пра падзеі Вялікай Айчыннай выходзіць у эфір ужо некалькі гадоў. Суразмоўцы гісторыка-дакументальнага радыёлетапісу – франтавікі, партызаны, падпольшчыкі, Героі Савецкага Саюза: І. Кустаў, В. Лівенцаў, А. Дзюбка, І. Лебедзеў, В. Мічурын, І. Міранкоў і інш. У “Эпізодах Вялікай вайны” гаворка вядзецца таксама пра помнікі і

мемарыялы, звязаныя з падзеямі Другой сусветнай вайны, у тым ліку “Хатынь”, “Брэсцкую крэпасць-герой”, “Буйніцкае поле”, “Бабруйскі кацёл” і інш. Дарэчы, аўтар перадачы В. Стэльмах працавала яшчэ ў “Беларускай маладзёжнай”, дзе з 1980-х гг. вяла перадачы на тэму вайны. Журналістка ў адным з інтэрв’ю сказала: «Працуючы над тэмай Вялікай Айчыннай вайны, шмат дзе пабывала. Напрыклад, на адкрыцці помніка Аляксандру Матросаву пад Псковам. Удзельнічала ва ўсесаюзных злётах і паходах па месцах рэвалюцыйнай, баявой і працоўнай славы савецкага народа. З Брэсцкай крэпасці вяла рэпартажы. Напрыклад, прагучаў у эфіры “Адзін дзень Брэсцкай крэпасці”. Супрацоўніцай музея ў крэпасці ў васьмідзясятых гадах была Таццяна Ходцава. Яна мне такіх герояў называла! Паказвала такія лісты ад абаронцаў Брэсцкай крэпасці, ад сем’яў, якія шукалі родных, вялі перапіску!» [2]. Дзякуючы падобным перадачам жыве памяць пра Вялікую Айчынную вайну і яе герояў.

На Першым нацыянальным канале да Дня Перамогі ў межах цыклавой штодзённай перадачы “Тэатр Беларускага радыё” прайшоў тэматычны тыдзень з трансляцыяй фондавых запісаў. Слухачы яшчэ раз сталі сведкамі падзей, што давялося перажыць героям радыёспектакляў “Радавыя” паводле А. Дударова, “Пастка” паводле В. Быкава (прэм’ера адбылася ў 2009 г. да 65-годдзя вызвалення Беларусі ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў), “Мінскі напрамак” паводле І. Мележа, “Трывожнае шчасце” паводле І. Шамякіна, “Трыбунал” паводле А. Макаёнка і інш. У маі ў радыёэфіры Першага нацыянальнага канала адбылася прэм’ера радыёспектакля “...І няма шляху чужога” паводле аднайменнай аповесці лаўрэата Дзяржаўнай прэміі Беларусі У. Саламахі. У аснову аповесці пакладзены трагічны лёс старога чалавека Іосіфа Кучынскага са спаленай карнікамі беларускай вёскі Гуда, якому наканаваны шлях ізгоя, бо ён – бацька паліцая. Абставіны ваеннага часу фарміруюць складаныя супярэчлівыя адносіны галоўнага героя з яго аднавяскоўцамі, але надзея на разуменне і дараванне павінна заставацца [6]. Спектакль падае ваенныя падзеі з іншага ракурсу, некалькі дзесяцігоддзяў таму закрытага, ідэалагічна немагчымага. Адпаведна, тэма вайны яшчэ не вычарпалася як для даследаванняў гісторыкамі, журналістамі і іншымі спецыялістамі, так і для творчага пераасэнсавання. Да юбілею Перамогі адбыліся прэм’еры і ў праграме “Радыёсэрыял”: падзеям Вялікай Айчыннай вайны прысвяціў свае творы пісьменнік-франтавік, партызан А. Савіцкі, яго аповесці “Зялёнае поле” і некалькі філасофскіх навел прагучалі ў выкананні Г. Кухальскай.

Канал “Культура” (Другі нацыянальны канал Беларускага радыё), згодна з канцэпцыяй папулярызацыі нацыянальнай культурнай спадчыны, звяртаецца да тэмы ваенных падзей праз творы літаратуры, якія найбольш поўна ўвасобілі подзвіг змагароў за незалежнасць Радзімы. Да 70-годдзя Вялікай Перамогі ў эфіры прагучалі прэм’ерныя творы і запісы з фондаў радыё. Перадача “Літаратурная анталогія”, што будзе выключна на беларускім матэрыяле, прапанавала прачытаныя заслужаным артыстам Рэспублікі Беларусь У. Рагаўцовым старонкі аповесці “Трэцяя ракета” В. Быкава. З фондаў радыё трансліравалася яго ж “Альпійская балада” ў выкананні артысткі Л. Пташук. У перадачы “Бестселер”, якая знаёміць з літаратурай замежных аўтараў, у дні святкавання Перамогі гучаў фондавы запіс рамана “У жніўні 44-га...” У. Багмолава ў прачытанні артыста А. Сідорчыка.

Да 65-годдзя Перамогі на канале “Культура” выходзіў спецыяльны праект “Вайна ў лёсах: успаміны беларускіх творцаў”. Журналісты сустракаліся з вядомымі творчымі асобамі Беларусі, чые дзяцінства і маладосць прыйшліся на гады ваенных падзей. Сярод іх – мастак М. Савіцкі, скульптар А. Заспіцкі, спявак М. Дружына, пісьменнік А. Савіцкі і інш. Праект будаваўся на ўспамінах герояў пра бесклапотныя перадваенныя гады, першыя дні фашысцкай навалы, удзел у ваенных дзеяннях, страты і боль, доўгачаканую Перамогу і эмацыянальна насычаныя дні пасляваеннага жыцця. Публіцыстычныя, мастацкія і патрыятычныя вартасці праекта ацаніла міжнароднае журы конкурсу “Перамаглі разам”, які ў 2010 г. прайшоў ва Украіне: творчай камандзе журналістаў канала “Культура” быў уручаны дыплом 3-й ступені ў адной з намінацый. Праект “Вайна ў лёсах: успаміны беларускіх творцаў” перададзены ў фонды Беларускага радыё, каб захаваць для нашчадкаў галасы творчых асоб, іх словы пра дасягненні на ніве мастацтва, заслугі ў набліжэнні міру падчас жудаснай трагедыі XX ст. Сёлета выбраныя выпускі праекта “Вайна ў лёсах...” гучалі ў эфіры канала “Культура” падчас святочнага радыётэатра.

Адзначым, што ў нашы дні змянілася падача інфармацыі ў перадачах публіцыстычнага і дакументальнага зместу. Пафасныя прамовы з ідэалагічна выверанымі лозунгамі засталіся ў мінулым. Журналісты распавядаюць пра гістарычныя факты больш нейтральна, без катэгарычных ацэнак, што дазваляе слухачу самому рабіць высновы з пачутага. Галоўнымі асобамі ў перадачах, прысвечаных вайне, застаюцца непасрэдныя ўдзельнікі баявых падзей, тыя, хто на сабе адчуў увесь цяжар узброеных канфліктаў. Бясспрэчным застаецца адно – што б ні га-

варылі журналісты, якія ўспаміны ні гучалі б з вуснаў іх суразмоўцаў, – гэта доказ нязломнай моцы пераможцаў, прыклад павагі і любові да Айчыны, якія Беларускае радыё спавядае дзесяцігоддзямі.

Такім чынам, тэма вайны ў эфіры Беларускага радыё была і застаецца адной з прыярытэтных. Журналісцкае і рэжысёрскае ўслаўленне падзвігу, пачатае ў першыя пасляваенныя гады, найбольш поўна ўвасобілася ў 1960 – 1980-я гг., калі ў эфір выходзілі цыклавыя перадачы для слухачоў усіх узроставак груп. Удзельнікі, сведкі падзей Вялікай Айчыннай вайны былі сталымі гасцямі радыёстудыі. І гэта лагічна, бо тэма вайны хвалявала мільёны адданных прыхільнікаў радыёхвалі краіны, якая ў гады ваеннага ліхалецця падтрымлівала, мацавала веру ў нязломнасць і надзею на вызваленне. За дзесяцігоддзі мірнага жыцця створаны сотні інфармацыйных, публіцыстычных, дакументальных перадач, некаторыя з іх захоўваюцца ў фондах. Запісаны дзясяткі літаратурна-мастацкіх праграм, тэмай для якіх таксама абрана вайна і яе наступствы для чалавецтва, канкрэтных асоб ці сем’яў. У нашы дні Беларускае радыё шырока звяртаецца да тэмы гераічнага мінулага, пераважна з нагоды юбілейў. Гэта таксама зразумелы, апраўданы працэс, паколькі запатрабаванымі, надзённымі робяцца іншыя тэмы, сугучныя з сённяшнімі рэаліямі і задачамі ў жыцці рэспублікі. Але і актуальнасць мінулых падзей таксама не страчана, бо ў свеце, на жаль, пастаянна адбываюцца ваенныя сутычкі, канфлікты...

Разнастайнасць інфармацыйнага матэрыялу, тэматычныя праекты і рубрыкі, знакавыя сустрэчы, арыгінальныя мастацкія праграмы і радыёспектаклі – так Беларускае радыё адзначыла 70-годдзе Вялікай Перамогі. Запісаны дакументальны матэрыял з жывымі сведкамі ваенных падзей, што дапоўніў архівы Беларускага радыё і ўласныя журналісцкія аўдыяфонды. Праз некалькі гадоў ён набудзе статус “залатога”, бо для нашчадкаў застануцца галасы непасрэдных удзельнікаў вайны, а значыць, будзе жыць і памяць пра трагедыю 1940-х гг. У новым вяшчальным сезоне, які пройдзе пад знакам 90-годдзя з’яўлення ў нашай краіне радыё, пра Вялікую Айчынную вайну нагадаць будучы, пераважна, фондавыя запісы. Яны ўяўляюць сабой мастацкую каштоўнасць, паколькі плёнка зафіксавала сярод іншага рэжысёрскія почыркы і акцёрскія знаходкі многіх вядомых дзеячаў тэатральнага мастацтва Беларусі больш чым за паўстагоддзя. Чарговы тэматычна насычаны ўсплёск перадач на ваенную тэматыку адбудзецца праз некалькі гадоў, калі будучы святкавацца ўгодкі вызвалення краіны і Вялікай Перамогі. Беларускае радыё, што ўжо

дзесяць дзесяцігоддзяў было і застаецца адным з галоўных апэратыўных сродкаў інфармавання, прапагандыстам нацыянальных каштоўнасцей і сябрам мільёнаў слухачоў, робіць усё магчымае, каб не здраджваць традыцыям вяшчання. У дачынненні да адлюстравання тэмы вайны яно стараецца быць верным прынцыпу, умоўна зафіксаванаму паводле эфірнага вопыту: “Шанаваць здабытае, памятаць, каб не паўтарылася”.

Спіс літаратуры

1. **Бондарав, Е. Л.** Кінематограф і літаратура : творы беларускіх пісьмннікаў на экране / Е. Л. Бондарав – Мінск : Універсітэцкае, 1993. – 175 с.
2. **Гнілазуб, В.** Валянціна Стэльмах (Беларускае радыё) : Мае “Звычайныя гісторыі” завяршаліся нават шлюбаў... / В. Гнілазуб // Сельская газета [Электронны рэсурс]. – 2015. – Рэжым доступу : <http://belniva.sb.by/kultura-4/article/valyants-nastelmakh-belaruskae-radye-mae-zvychnyya-g-story-zavyarshal-sya-navat-shlyubam-.html>. – Дата доступу : 22.06.2015.
3. **Лебедзеў, А.** Битва нябачнага фронту / А. Лебедзеў. – Мінск : Беларусь, 1972. – 110 с.
4. **Нестерович, В. П.** Аудитория – вся республика / В. П. Нестерович. – Мінск : Беларусь, 1975. – 316 с.
5. **Нестерович, В.** Мобилизующая сила радио / В. Нестерович. – Мінск : Беларусь, 1971. – 152 с.
6. **Прэм’ера спектакля на Беларускам радыё** // Белтэле-радыёкампанія [Электронны рэсурс]. – 2015. – Рэжым доступу : <http://www.tvr.by/bel/company/prem-era-spektaklya-na-belarusk-m-radye>. – Дата доступу : 24.06.2015.
7. **Радиомост** // Первый национальный канал Белорусского радио [Электронный ресурс]. – 2010. – Режим доступа : <http://radio1.by/spetsproekty/radiomost>. – Дата доступа : 22.06.2015.
8. **Радкевич, Е. Г.** Проблемы формирования и функционирования белорусского республиканского радио : автореф. дис. ... докт. филол. наук : 10.01.10 / Е. Г. Радкевич. – Ленинград, 1987. – 34 с.
9. **Радыёмасты да 70-годдзя Вялікай Перамогі правядуць Беларускае радыё і радыёкампаніі краін СНД** // Афіцыйны сайт Рэспублікі Беларусь [Электронны рэсурс]. – 2015. – Рэжым доступу : http://www.belarus.by/by/press-center/press-release/radyemasty-da-70-goddzja-vjalkaj-peramog-pravjaduts-belaruskae-radye--radyekampan-kransnd_i_20294.html. – Дата доступу : 22.06.2015.
10. **Соия Гурыч.** Жыццё ў беларускім мастацтве / склад. М. Л. Іваноў – Мінск : УП Энцыклапедыкс, 2004. – 135 с.
11. **Трапянок, У. А.** Папулярнызацыя твораў Івана Навуменкі на Беларускам радыё / У. А. Трапянок // Вечны рух жыцця і заканамернасці творчых пошукаў літаратуры : матэр. рэсп. навуц.-практ. канф. да 90-годдзя з дня нараджэння І. Я. Навуменкі, Мінск, 26 – 27 лютага 2015 г. / Цэнтр даследаванняў бел. культуры, мовы і літ. Нац. акадэміі навук Беларусі; рэдкал. : А. А. Манкевіч [і інш.]. – Мінск : Права і эканоміка, 2015. – С. 169 – 173.
12. **Шэін, В. М.** Радыё клікала да барацьбы / В. М. Шэін // У эфіры – Беларускае радыё і тэлебачанне : артыкулы выкладчыкаў кафедры тэлебачання і радыёвяшчання, прысвечаныя актуальным праблемам развіцця нацыянальнага тэле-радыёвяшчання ў 90-я гады / Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, факультэт журналістыкі. – Мінск, 1997. – С. 51 – 55.

Уладзімір ТРАПЯНОК,
загадчык аддзела навін культуры
дырэкцыі канала “Культура” Беларускага радыё,
аспірант Беларускага дзяржаўнага
ўніверсітэта культуры і мастацтваў.

Артыкул паступіў у рэдакцыю 13 жніўня 2015 г.